

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΨΗΦΙΑΚΟΥ ΧΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Ασπασία Τρευλάκη*

1. Ψηφιακό χάσμα:

Διαδίκτυο για όλους ή μόνο για μερικούς;

Η κοινωνία της πληροφορίας επιφυλάσσει πολλές ακόμη αναξιοποίητες δυνατότητες. Σημαντικές οικονομικές αλλά και κοινωνικές ευκαιρίες αναδύονται από τη γρήγορη εξέλιξη και διάδοση των νέων τεχνολογιών. Νέες υπηρεσίες, εφαρμογές και προϊόντα, νέο περιεχόμενο δημιουργούν νέες αγορές και παρέχουν τα μέσα για την αύξηση της παραγωγικότητας, την ενίσχυση της οικονομικής ανάπτυξης και την αναδιάρθρωση της εργασίας. Ο Νικόλας Νεγρεπόντης (2001) στο βιβλίο του *Ψηφιακός κόσμος* αναφέρει πως η ψηφιακή τεχνολογία μπορεί να αποτελέσει μια φυσική δύναμη που να οδηγήσει τους ανθρώπους σε παγκόσμια αρμονία. Για τον Νεγρεπόντη, όπως η δύναμη της φύσης έτσι και η ψηφιακή εποχή δεν έχουν τέλος (Νεγρεπόντης, 2001, σελ. 234). Η αισιόδοξη αυτή οπτική πηγάζει περισσότερο από την ενδυναμωτική φύση του ψηφιακού κόσμου, του οποίου η ικανότητα να πραγματοποιεί αλλαγές, όπως η ανάδυση νέων μορφών επικοινωνίας, είναι αυτό που κάνει το μέλλον να φαίνεται τόσο διαφορετικό από το παρόν, καθώς εμπεριέχει ευκαιρίες. Το ζήτημα, ωστόσο, είναι αν οι ευκαιρίες αυτές προσφέρονται σε όλους ή μόνο σε μερικούς.

Εκτός από την αισιόδοξη φύση της, η κοινωνία της πληροφορίας εγκυμονεί και αρνητικές προοπτικές. Μεταξύ αυτών και η αύξηση του χάσματος μεταξύ των πληροφοριακά φτωχών και των πληροφοριακά πλουσίων, που συνεπάγεται μεγαλύτερη αύξηση των κοινωνικών και

---

* Μ.Α. Πολιτική Επικοινωνία και Νέες Τεχνολογίες. Εξωτερική συνεργάτις στο Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. e-mail: trevlaki@hotmail.gr

οικονομικών ανισοτήτων. Έτσι η συνδεσιμότητα, η προσβασιμότητα αλλά και ο βαθμός διείσδυσης στο διαδίκτυο αναδεικνύονται σε ζητήματα απόλυτης προτεραιότητας για τις πολιτικές εντός και εκτός Ευρώπης. Μάλιστα οι πιο σκληροπυρηνικοί κάνουν λόγο για μεταμοντέρνο πληροφοριακό σκοταδισμό, όπου ο ψηφιακός αναλφαριθμητισμός ή και η έλλειψη συνδεσιμότητας δημιουργούν αυτό που σήμερα αποκαλούμε «ψηφιακό χάσμα» ή «ψηφιακό αποκλεισμό».¹

Η ψηφιακή επανάσταση και η επέλαση του διαδικτύου, θέτοντας την κοινωνία, την οικονομία και τις επιχειρήσεις υπό καθεστώς διαρκών και δραστικών μεταβολών, συμβάλλουν στην εξέλιξη της γνώσης σε προϊόν, που μπορεί να συλλεχθεί, να συσκευαστεί και να διατεθεί με ολοένα και μικρότερο κόστος. Αναδύεται, έτσι, μία «στηριζόμενη στη γνώση οικονομία» (knowledge-based economy), που μπορεί να οριστεί ως η οικονομική δραστηριότητα που βασίζεται στην παραγωγή, διάθεση και χρήση πληροφοριών και γνωστικών δεδομένων. Η περαιτέρω εξέλιξή της σε «ωθούμενη από τη γνώση οικονομία» (knowledge-driven economy) αναδεικνύει και τον καινοτόμο ρόλο των γνωστικών εισροών ως προωθητικού μοχλού της σύγχρονης οικονομίας και παράγοντα κοινωνικής προόδου (Καμάρας, 2006, σελ. 90).

Υπάρχει, όμως, και μια άλλη πραγματικότητα, που δεν μπορούμε να παραβλέψουμε. Τα λιγότερο ανεπτυγμένα κράτη αδυνατούν να ακολουθήσουν τη νέα ψηφιακή εποχή, καταδικάζοντας την πλειονότητα των πολιτών τους σε πληροφοριακή φτώχεια, που συνοδεύεται από υλική φτώχεια και, τελικά, από οικονομική, πολιτική και πολιτιστική υποτέλεια (Κατάρας, 1998, σελ. 5). Παρά το γεγονός ότι οι νέες τεχνολογίες εξελίσσονται ραγδαία, επιδεινώνονται οι υπάρχουσες ανισότητες ανάμεσα στον ανεπτυγμένο Βορρά και τον λιγότερο ανεπτυγμένο Νότο. Αλλά και ορισμένα τμήματα στο εσωτερικό των αναπτυγμένων κοινωνιών εξακολουθούν να παραμένουν σε μεγάλο

---

1. Σύμφωνα με τον ΟΟΣΑ (2001), «ο όρος, ψηφιακό χάσμα, αναφέρεται στο χάσμα μεταξύ των ατόμων, των οικογενειών, των επιχειρήσεων και των γεωγραφικών περιοχών σε διαφορετικά κοινωνικοοικονομικά επίπεδα όσον αφορά τις ευκαιρίες πρόσβασης στις τεχνολογίες πληροφορικής και επικοινωνιών (ΤΠΕ) και στη χρήση του διαδικτύου για ένα ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων. Το ψηφιακό χάσμα απεικονίζει τις διαφορές μεταξύ, αλλά και στο εσωτερικό των χωρών» Βλ. <https://www.oecd.org/site/schoolingfortomorrowknowledgebase/themes/ict/41284209.pdf>

βαθμό αποσυνδεδεμένα από τις τεχνολογίες πληροφοριών και επικοινωνίας (Mossberger, Tolbert, Stansbury, 2003, σελ. 2).

Πιο συγκεκριμένα, η ψηφιακή διαίρεση, όπως αλλιώς αποκαλείται το ψηφιακό χάσμα, αποτελώντας έναν δημοφιλή όρο που έχει εισαχθεί στην καθημερινή μας ζωή ως η συντομογραφία για την περιγραφή κάθε ανομοιότητας στις κοινωνίες της πληροφορίας, αποτελεί ένα φαινόμενο με τρεις πτυχές: Το παγκόσμιο χάσμα (global divide), που αναφέρεται στην απόκλιση της πρόσβασης στο διαδίκτυο ανάμεσα στις βιομηχανοποιημένες και στις αναπτυσσόμενες κοινωνίες. Το κοινωνικό χάσμα (social divide), που αφορά στο κενό ανάμεσα στους πληροφοριακά πλούσιους και φτωχούς κάθε χώρας, και, τέλος, στο πλαίσιο των συνδεδεμένων κοινοτήτων, το δημοκρατικό χάσμα (democratic divide), που σηματοδοτεί τις διαφορές ανάμεσα σε εκείνους που χρησιμοποιούν και σε εκείνους που δεν κάνουν χρήση της «πανοπλίας» των ψηφιακών πηγών προκειμένου να ασχοληθούν, να κινητοποιηθούν και να συμμετάσχουν στη δημόσια ζωή (Norris, 2001, σελ. 3-4). Ειδικότερα για τον Compain (2001), το ψηφιακό χάσμα είναι το κενό που παράγεται ανάμεσα σε άτομα ή και ομάδες που ωφελούνται από τις νέες τεχνολογίες και σε εκείνα που δεν ωφελούνται εξαιτίας κοινωνικών και οικονομικών παραγόντων. Για τον Fallis (2003), θεωρείται ζήτημα μείζονος σημασίας εξαιτίας της σοβαρής επίπτωσής του στην ικανότητα του ανθρώπου να αποκτά γνώση.

Να σημειωθεί, πάντως, ότι η επιστημονική κοινότητα δεν συμφωνεί σε έναν ακριβή ορισμό του ψηφιακού χάσματος. Στα μέσα της δεκαετίας του 1990, ο όρος αυτός χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να περιγράψει τις μορφές της άνισης πρόσβασης στην τεχνολογία της πληροφορίας, η οποία βασίζεται στο εισόδημα, στη φυλή, στην εθνικότητα, στο φύλο, την ηλικία και στη γεωγραφική θέση (Mossberger, Tolbert, Stansbury, 2003, σελ. 3).

Ωστόσο, υπάρχει μια ελάχιστη κοινή βάση: Ο όρος δεν αναφέρεται αποκλειστικά σε αυτόν ο οποίος έχει άμεση πρόσβαση στην τεχνολογία αλλά και σε αυτόν που ωφελείται από αυτήν. Στις αρχές του 1990, η έρευνα επικεντρώθηκε στο ποιος είναι «συνδεδεμένος». Μετά το 2000, όμως, η ερώτηση - κλειδί έγινε «ποιος εξυπηρετείται». Τα αποτελέσματα πολλών επιστημονικών ερευνών συντείνουν στο ότι όσοι ανήκουν στα ανώτερα κοινωνικο-οικονομικά στρώματα έχουν στη διάθεσή τους υψηλής ποιότητας τεχνολογίες (τεχνολογικό εξοπλι-

σμό, λογισμικά προγράμματα, γρήγορη σύνδεση) και την κατάλληλη εκπαίδευση (ψηφιακές δεξιότητες), ώστε να μπορούν όχι μόνο να έχουν πρόσβαση σε όλο το φάσμα του περιεχομένου και των πληροφοριών που διατίθενται στο διαδίκτυο αλλά να μπορούν να επωφελοούνται από αυτές. Ακόμα και όταν οι φτωχοί αποκτούν πρόσβαση, συνήθως είναι χαμηλότερης ποιότητας.²

Συμπέρασμα: Η κακής ποιότητας πρόσβαση αυξάνει το ψηφιακό χάσμα.³ Από την πλευρά της η Norris (1989), διαχώρισε τους χρήστες του διαδικτύου σε τέσσερις κατηγορίες: α) στους ερευνητές που χρησιμοποιούν το διαδίκτυο για το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο και σκοπούς επιστημονικής αναζήτησης, β) στους καταναλωτές, γ) στους εκφραστές απόψεων που αρέσκονται να συνομιλούν σε «chat rooms» και να ανταλλάσσουν απόψεις, και δ) σε εκείνους που το χρησιμοποιούν αποκλειστικά για ψυχαγωγία. Παρατήρησε, μάλιστα, ότι οι ερευνητές έχουν περισσότερη πολιτική γνώση από ό,τι οι άλλες ομάδες (Communication Technology and Community Program, 2001, σελ. 512).

Ο ωφελούμενος χρήστης από την τεχνολογία δεν μπορεί παρά να διαθέτει τις κατάλληλες γνώσεις αλλά και δεξιότητες ώστε να μπορεί να αξιολογεί τις online πληροφορίες και, τελικά, να τις αξιοποιεί. Συνεπώς το «ψηφιακό χάσμα» δεν εξηγείται αποκλειστικά με όρους πρόσβασης αλλά συμπληρωματικά με όρους ικανότητας (ψηφιακές δεξιότητες και τεχνικές γνώσεις), ποιότητας της χρήσης και αξιοποίησης του περιεχομένου του διαδικτύου (Castells, 1998). Αναφέρεται, δηλαδή, σε αυτούς που μπορούν να ωφεληθούν από τις ψηφιακές τεχνολογίες και σε εκείνους που μένουν ανεπιπρόσφοροι ή εξαιρούνται από την κοινωνική και οικονομική πρόοδο.

---

2. <http://www.digitaldivide.org>

3. Μέχρι σήμερα η διαχείριση των ζητημάτων που σχετίζονται με την πρόσβαση και κυρίως τη χρήση του διαδικτύου, όπως η ανεπιθύμητη αλληλογραφία και το κυβερνο-έγκλημα, γίνεται με άτακτο και αποσπασματικό τρόπο, ενώ η υποδομή του διαδικτύου υποστηρίζεται από μια ανεπίσημη αλλά αποτελεσματική συνεργασία μεταξύ διαφόρων φορέων, με τον ιδιωτικό τομέα, την κοινωνία πολιτών και τις ακαδημαϊκές τεχνολογικές κοινότητες να ηγούνται. Ωστόσο, οι αναπτυσσόμενες χώρες είναι δύσκολο να ακολουθήσουν όλες αυτές τις διαδικασίες και αισθάνονται ότι βρίσκονται στο περιθώριο των δομών διαχείρισης του διαδικτύου, άποψη την οποία κατέγραψε στη διάρκεια της Παγκόσμιας Συνόδου για την Κοινωνία της Πληροφορίας που πραγματοποιήθηκε από 16 έως 18 Νοεμβρίου 2005 στην Τύνιδα, ο Γενικός Γραμματέας του ΟΗΕ, Κόφι Ανάν.

Η άνιση ψηφιακή ανάπτυξη (ψηφιακή ανισότητα) εγκυμονεί κινδύνους και για τη χώρα μας, τόσο εντός των τειχών όσο και σε ευρωπαϊκό αλλά και παγκόσμιο επίπεδο, δεδομένων των ήδη διαμορφωμένων οικονομικών και κοινωνικών ανισοτήτων, οι οποίες αποτελούν πλέον θεμελιώδες χαρακτηριστικό γνώρισμα της ελληνικής κοινωνίας.

2. Στο ελληνικό σταυροδρόμι του ψηφιακού χάσματος

Η έρευνα του World Internet Project – Greece επιχειρεί να φωτίσει συγκεκριμένες πτυχές του ψηφιακού χάσματος στην Ελλάδα, αποτυπώνοντας στοιχεία τόσο για τη χρήση όσο και τη μη χρήση του διαδικτύου στη χώρα μας.

2.1. Μη χρήστες του διαδικτύου

Η μη χρήση του διαδικτύου στην Ελλάδα ανέρχεται περίπου στο 40,2%. Μεταξύ των μη χρηστών του δείγματος,⁴ το 48,8% δηλώνουν ότι ο σημαντικότερος λόγος για τον οποίο δεν χρησιμοποιούν το διαδίκτυο είναι η έλλειψη τεχνικών γνώσεων, ενώ το 30,1% υποστηρίζουν ότι δεν τους ενδιαφέρει ή δεν θεωρούν χρήσιμη τη χρήση του. Περίπου το 9% αναφέρουν ότι δεν έχουν αρκετό χρόνο για να ασχοληθούν με αυτό, 5% είπαν ότι είναι πολύ ακριβό, ενώ το 5% ανέφεραν άλλους λόγους για τους οποίους δεν το χρησιμοποιούν, όπως λόγοι υγείας, φόβος για την τεχνολογία και ανησυχία για την έκθεση των παιδιών στο περιεχόμενο του διαδικτύου. Ως εκ τούτου, τα σχετικά υψηλά ποσοστά ψηφιακού «αναλφαριθμητισμού» και της έλλειψης ψηφιακών δεξιοτήτων καθώς και αυτών που «αντιστέκονται» ή

---

4. Η έρευνα του WIP-Greece, ακολουθώντας τη μέθοδο τυχαίας διαστρωματωμένης δειγματοληψίας κατά συστάδες, καλύπτει τον εγχώριο πληθυσμό πανελλαδικά για τις ηλικίες άνω των 15 ετών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα, η χρήση του διαδικτύου στην Ελλάδα είναι αρκετά διαδεδομένη καθώς σχεδόν το 60% του πληθυσμού αυτοπροσδιορίζονται ως χρήστες του. Ειδικότερα, αν λάβουμε υπόψιν μόνο τα άτομα ηλικίας 16-74, η χρήση του διαδικτύου διαμορφώνεται στο 66,2%. Βλ. Το διαδίκτυο στην Ελλάδα, 2015. World Internet Project, Τελική Έκθεση http://ekke.gr/siemens/WIPreport_gr.pdf

είναι αποκλεισμένοι από την τεχνολογία, υποδηλώνουν ότι η Ελλάδα αποτελεί ακόμη μία αναπτυσσόμενη κοινωνία της πληροφορίας, ενώ η έλλειψη τεχνικών γνώσεων για τους Έλληνες μη χρήστες αναδεικνύεται ως ο σημαντικότερος παράγοντας για την ύπαρξη ψηφιακού χάσματος.

Ειδικότερα για την Ευρώπη, αντίστοιχες πρόσφατες μετρήσεις τοποθετούν την Ελλάδα στην 26η θέση μεταξύ των 28 κρατών μελών της ΕΕ στο Δείκτη Ψηφιακής Οικονομίας και Κοινωνίας (DESI)⁵ της Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται στην ομάδα των χωρών που υστερούν συνολικά σε 5 παραμέτρους: συνδεσιμότητα, ανθρώπινο κεφάλαιο, χρήση του διαδικτύου, ενσωμάτωση της ψηφιακής τεχνολογίας και ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες. Η βαθμολογία της είναι χαμηλότερη από το μέσο όρο της ΕΕ ενώ σημείωσε βραδύτερο αριθμό αύξησης σε σχέση με αυτόν της ΕΕ. Η παράμετρος του ανθρώπινου κεφαλαίου (δηλαδή οι ψηφιακές δεξιότητες) είναι αυτή στην οποία η Ελλάδα έχει σημειώσει τη μεγαλύτερη πρόοδο. Ωστόσο, τα επίπεδα ψηφιακών δεξιοτήτων παραμένουν χαμηλά και παρεμποδίζουν τις εξελίξεις στον τομέα της χρήσης του διαδικτύου από τους πολίτες, ενώ περιορίζουν την αφομοίωση των ευρυζωνικών συνδέσεων, γεγονός το οποίο επηρεάζεται και από τη μετανάστευση Ελλήνων υψηλού επιπέδου ευφυΐας και εκπαίδευσης σε χώρες του εξωτερικού. Τα χαμηλά ποσοστά της χώρας μας αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη της ψηφιακής οικονομίας, ενώ οι διαδικτυακές δημόσιες υπηρεσίες αποτελούν βασική πρόκληση για την Ελλάδα, δεδομένου ότι η χώρα είναι μεταξύ των τελευταίων στην ΕΕ βάσει του ίδιου δείκτη.

Σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η ενίσχυση των ψηφιακών δεξιοτήτων των πολιτών αποτελεί προτεραιότητα προκειμένου να αντιμετωπιστεί το χάσμα ψηφιακών δεξιοτήτων, με βασικό στόχο να παραμείνει

---

5. Ο δείκτης ψηφιακής οικονομίας και κοινωνίας (DESI) είναι ένας σύνθετος δείκτης που κατάρτισε η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΓΔ CNECT) για να αξιολογεί την πρόοδο των χωρών της ΕΕ προς μια ψηφιακή οικονομία και κοινωνία. Ο δείκτης αυτός συναθροίζει μια σειρά σχετικών δεικτών διαρθρωμένων γύρω από 5 παραμέτρους: συνδεσιμότητα, ανθρώπινο κεφάλαιο, χρήση του διαδικτύου, ενσωμάτωση της ψηφιακής τεχνολογίας και ψηφιακές δημόσιες υπηρεσίες. Βλ. <http://ec.europa.eu/digital-agenda/en/digital-agenda-scoreboard>. Πρβλ. τα κείμενα των Μ. Ρήγου και Μ. Πισκοπάνη στον παρόντα τόμο.

ανταγωνιστική η ευρωπαϊκή βιομηχανία απέναντι στη ραγδαία πρόοδο που σημειώνουν οι ανταγωνιστές της, αφενός, και να συμβάλει στην εγχώρια ικανοποίηση της υψηλής ζήτησης για ψηφιακές δεξιότητες, οι οποίες πλέον έχουν καταστεί απαραίτητο εφόδιο στην αγορά εργασίας, αφετέρου.

Ειδικότερα, ο «Συνασπισμός για τις ψηφιακές δεξιότητες και τις ψηφιακές θέσεις εργασίας»⁶ είναι μία από τις δέκα βασικές πρωτοβουλίες που πρότείνει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο του νέου θεματολογίου δεξιοτήτων⁷ για την Ευρώπη. Τα μέλη του συνασπισμού, συμπεριλαμβανομένων 35 και πλέον οργανώσεων και ομάδων, δεσμεύονται να καταβάλουν προσπάθειες για την αντιμετώπιση της έλλειψης δεξιοτήτων σε όλα τα επίπεδα, από τις εξειδικευμένες δεξιότητες ΤΠΕ υψηλού επιπέδου μέχρι τις δεξιότητες που χρειάζονται όλοι οι Ευρωπαίοι πολίτες για να ζουν, να εργάζονται και να συμμετέχουν σε μια ψηφιακή οικονομία και κοινωνία.

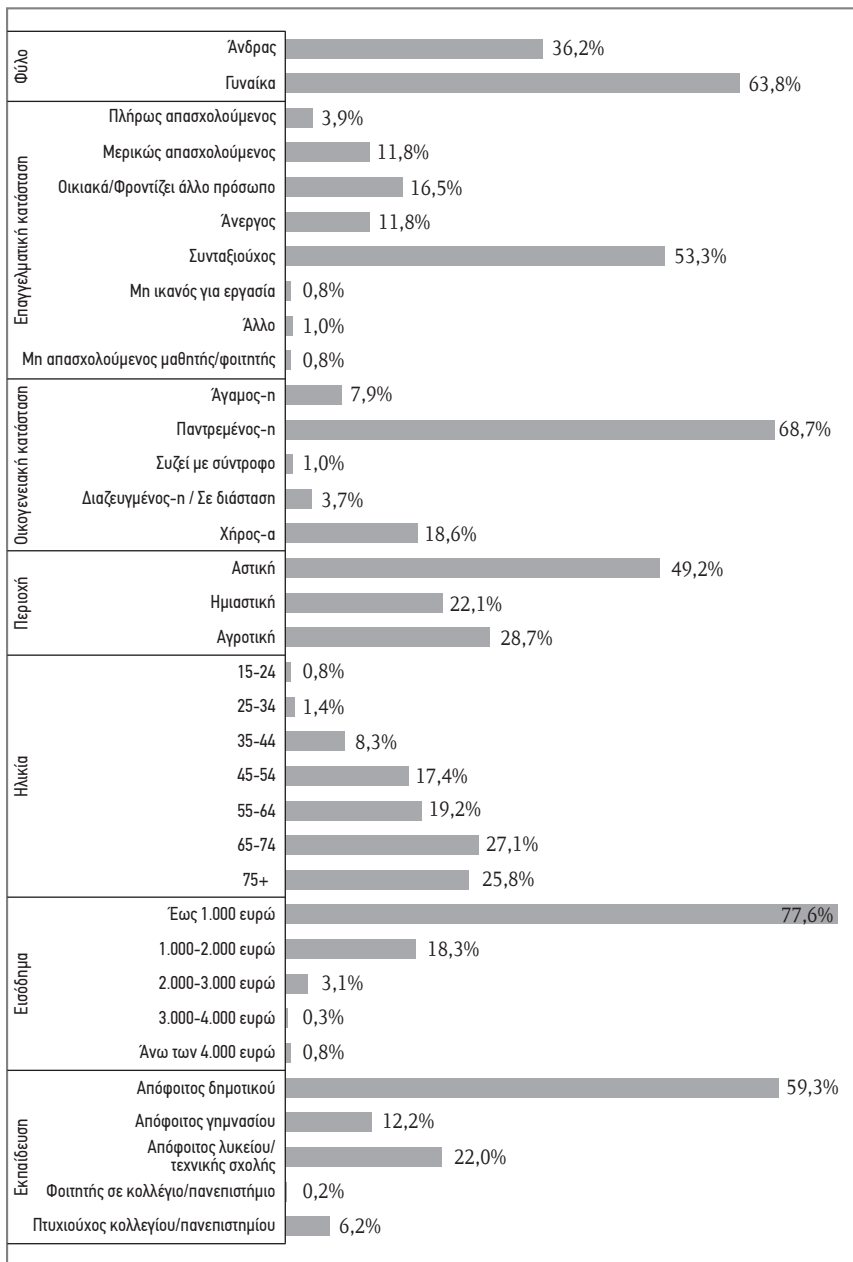
Ο ψηφιακός αλφαριθμητισμός (digital literacy) δεν αποτελεί παρά μία καθοριστικής σημασίας επένδυση στο ανθρώπινο δυναμικό, μέσω της εκπαίδευσης και της ανάπτυξης των κατάλληλων δεξιοτήτων των πολιτών όλων των κατηγοριών μέσα από ειδικά προγράμματα εκπαίδευσης και κατάρτισης, με στόχο την καταπολέμηση του ψηφιακού χάσματος. Σύμφωνα με το Ευρωπαϊκό Δίκτυο Έρευνας (IANUS), όσο η παραδοσιακή έννοια του αλφαριθμητισμού θα ταυτίζεται με την ψηφιακή ικανότητα, οι πολίτες με χαμηλού επιπέδου δεξιότητες και διαφορετικών εθνικών και κοινωνικών ταυτοτήτων διατρέχουν μεγάλο κίνδυνο απομόνωσης από την κοινωνία της πληροφορίας. Επιπλέον, δεδομένου ότι ολοένα και περισσότερες χώρες προχωρούν στην ψηφιοποίηση υπηρεσιών και διαδικασιών επικοινωνίας με τους πολίτες υπό τη σκέπη της ηλεκτρονικής διακυβέρνησης, το ψηφιακό χάσμα θα τείνει να εξελισσεται σε ζήτημα ευρύτερης κοινωνικής συμμετοχής στο πλαίσιο της σύγχρονης δημοκρατίας.

Στην έρευνα World Internet Project – Greece ενδιαφέρον έχουν τα δημογραφικά χαρακτηριστικά των μη χρηστών (βλ. Διάγραμμα 1): οι περισσότεροι εξ αυτών είναι γυναίκες, συνταξιούχοι, χαμηλού εισοδήματος και μορφωτικού επιπέδου και παντρεμένοι. Ενώ κάποιος

6. Βλ. https://ec.europa.eu/cyprus/news/20161201_2_el

7. http://europa.eu/rapid/press-release_IP-16-2039_en.htm

Διάγραμμα 1
Δημογραφικά χαρακτηριστικά των μη χρηστών του διαδικτύου

θα περίμενε ότι οι προερχόμενοι από αγροτικές περιοχές θα ήταν περισσότεροι από τους μη χρήστες κατοίκους των αστικών κέντρων, κάτι τέτοιο δεν συμβαίνει. Ίσως αυτό να οφείλεται σε μια προσπάθεια των κατοίκων αγροτικών περιοχών να αναπληρώσουν την έλλειψη συμβολικού κεφαλαίου μέσω της υιοθέτησης των ΝΠΕ. Αυτό, ωστόσο, χρήζει περαιτέρω διερεύνησης.

Σύμφωνα με την τελευταία διεθνή έκθεση του WIP,⁸ μόνο τρεις από τις δεκαεννέα χώρες που συμμετείχαν παρουσίασαν ποσοστά χρήσης κάτω από το 50%: Η Κίνα (44%) και η Ιορδανία (46%), ενώ η Αίγυπτος παρουσίασε το χαμηλότερο ποσοστό χρήσης του διαδικτύου (22%).

Για τις υπόλοιπες χώρες, οι λόγοι μη χρήσης του διαδικτύου διέφεραν από χώρα σε χώρα. Ως πιο κοινή αιτία δηλώνεται η έλλειψη ενδιαφέροντος ή η αντίληψη ότι το διαδίκτυο δεν είναι χρήσιμο: Ηνωμένο Βασίλειο (81%), Σουηδία (58%), Σαουδική Αραβία (55%), Αυστραλία (49%), Λίβανος (42%), Ελβετία (39%), Τυνησία (39%), Ισπανία (37%), Νέα Ζηλανδία (33%), και Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (27%).

Ερωτηθέντες από έξι χώρες ανέφεραν έλλειψη γνώσης ή σύγχυση ως κύρια αιτία μη χρήσης: Χιλή (47%), Κίνα (43%), Μπαχρέιν και Ιορδανία (42%), Ιταλία (40%), και Ουρουγουάη (37%).

Μόνο οι συμμετέχοντες από την Αίγυπτο (37%) και τις Ηνωμένες Πολιτείες (36%) ανέφεραν ότι δεν είχαν ηλεκτρονικό υπολογιστή ή σύνδεση, ενώ μόνο εκείνοι από το Κατάρ (43%) ανέφεραν ως κύρια αιτία μη χρήσης την έλλειψη χρόνου.

Αξίζει να αναφερθεί ότι, όπως και στην προηγούμενη διεθνή έκθεση του WIP (2015), το κόστος της σύνδεσης στο διαδίκτυο δεν ήταν ένας σημαντικός παράγοντας για τη μη χρήση του, για τις χώρες που συμμετείχαν, όπως και για τη χώρα μας.

---

8. World Internet Project (2016). International Report (sixth edition). Los Angeles: USC Annenberg School Center for the Digital Future, βλ.<http://www.digitalcenter.org/world-internet-project/>, σελ. 25

2.2 Χρήστες του διαδικτύου

2.2.1. Διείσδυση

Η χρήση του διαδικτύου στην Ελλάδα είναι αρκετά διαδεδομένη καθώς σχεδόν το 60% του πληθυσμού από 15 ετών έως 65 και άνω αυτο-προσδιορίζονται ως χρήστες του. Σύμφωνα με τη διεθνή έκθεση του WIP, τα ποσοστά χρήσης για αρκετές χώρες είναι σημαντικά υψηλότερα. Συγκεκριμένα, οκτώ χώρες ανέφεραν ποσοστό διείσδυσης του διαδικτύου πάνω από 80%: Νέα Ζηλανδία (92%), Αυστραλία (91%), Σουηδία (87%), Κατάρ (86%), Ελβετία (85%), Ισπανία (84%), Σαουδική Αραβία (83%), και Μπαχρέιν (82%). Αντίστοιχα ποσοστά με την Ελλάδα, κοντά στο 60%, κατέγραψαν πέντε από τις 19 χώρες (Ιταλία, Χιλή, Πολωνία, Τυνησία και Ουρουγουάη). Μόνο η Κίνα (44%) και η Ιορδανία (46%) παρουσίασαν ποσοστά κάτω από το 50%, ενώ η Αίγυπτος παρουσίασε το χαμηλότερο ποσοστό χρήσης (22%).

2.2.2. Εμπειρία – ιστορικό χρήσης

Ένας ακόμη προσδιοριστικός παράγοντας εμπλοκής με το διαδίκτυο είναι η εμπειρία χρήσης του. Φαίνεται ότι οι περισσότεροι Έλληνες χρήστες είναι αρκετά πεπειραμένοι, με περίπου 10 χρόνια ιστορικό χρήσης (Μ.Ο.= 9.27 έτη), και βρίσκονται περίπου στο ίδιο επίπεδο με χώρες όπως η Ισπανία (10 έτη) και η Ιταλία (9 έτη), ενώ ξεπερνούν σε εμπειρία χρήστες χωρών, όπως η Κίνα, η Χιλή και η Ουρουγουάη (7 έτη), αλλά και το Ηνωμένο Βασίλειο (8 έτη). Συγκεκριμένα, λιγότερο από το ένα τρίτο των ερωτηθέντων δηλώνουν ότι ξεκίνησαν να χρησιμοποιούν το διαδίκτυο τα τελευταία 5 χρόνια, ενώ το 26,4% διαθέτουν περισσότερα από 10 χρόνια εμπειρία χρήσης.

Εκτός από την εμπειρία, έχει τονιστεί και η σημασία του βαθμού αξιοποίησης της τεχνογνωσίας (know-how) με αποτέλεσμα τον εμπλουτισμό των επαγγελματικών πρακτικών και της κοινωνικής ζωής των χρηστών (Kling, 1998). Ο Wilson (2000) αναφέρεται στον όρο «γνωστική πρόσβαση» (cognitive access), η οποία συνδέεται με το βαθμό στον οποίο οι χρήστες είναι εκπαιδευμένοι να βρίσκουν και να αξιολογούν τις πληροφορίες που αναζητούν στο διαδίκτυο. Ειδικότερα, χωρίζει τους χρήστες σε τουλάχιστον τέσσερις κατηγορίες: Σε

αυτούς που γνωρίζουν τη συνταγή της γνώσης (recipe knowledge) σχετικά με το πώς συνδέεται κανείς στο διαδίκτυο, διεξάγει έρευνες, και αναζητά πληροφορίες· σε αυτούς που διαθέτουν το γνωστικό τεχνολογικό υπόβαθρο (π.χ. όσοι ξέρουν σχεδιασμό αλγορίθμων αναζήτησης)· σε αυτούς που έχουν αποκτήσει ολοκληρωμένη και επικαιροποιημένη γνώση σχετικά με τον τρόπο που λειτουργεί το διαδίκτυο και μπορούν να περιηγηθούν πιο αποτελεσματικά, και σε αυτούς των οποίων οι τεχνικές γνώσεις σχετικά με τον εξοπλισμό, το λογισμικό και τα δίκτυα είναι ικανές για την αντιμετώπιση των τεχνικών προβλημάτων που προκύπτουν στα δίκτυα.

Στο σύνολό τους, αυτά τα τέσσερα είδη γνώσης συναποτελούν τη «διαδικτυακή ικανότητα» (internet competence). Η ικανότητα δηλαδή να ανταποκριθεί κανείς πραγματικά και με διαισθητικό τρόπο στις προκλήσεις και τις ευκαιρίες με τέτοιο τρόπο ώστε να εκμεταλλεύεται στο έπακρο τις δυνατότητες του διαδικτύου (DiMaggio and Hargittai, 2001, σελ.10).

2.2.3. Γεωγραφική κατανομή

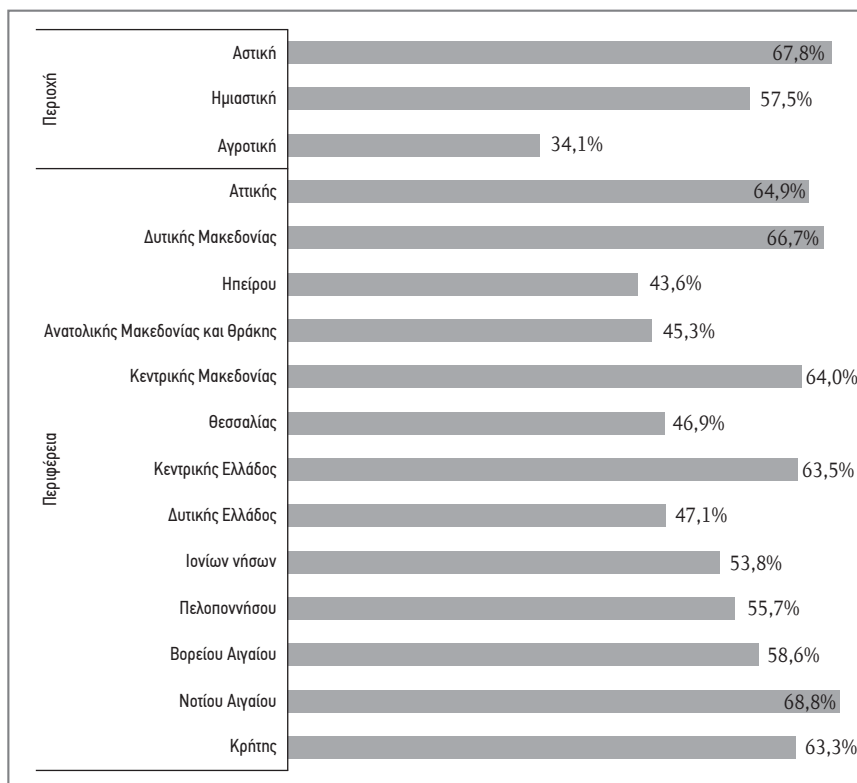
Ως προς τις λοιπές μεταβλητές της ελληνικής μέτρησης, οι κάτοικοι των αστικών φαίνεται να έχουν σημαντικά μεγαλύτερη εμπειρία από τους κατοίκους των ημιαστικών και των αγροτικών περιοχών. Ακόμη, το εισόδημα και το μορφωτικό επίπεδο φαίνεται να συνδέονται θετικά με την εμπειρία χρήσης του διαδικτύου.

Παρά το γεγονός ότι η χρήση του διαδικτύου είναι αρκετά διαδεδομένη στις περισσότερες περιοχές της χώρας, σημαντική διάσταση παρατηρείται μεταξύ των κατοίκων αστικών και αγροτικών περιοχών, με τους κατοίκους των ημιαστικών να βρίσκονται στο ενδιάμεσο διάστημα.

Οι προσδιοριστικοί παράγοντες που διαφοροποιούν τη μια περιοχή από την άλλη σε σχέση με τη χρήση του διαδικτύου μπορεί να σχετίζονται με τη διαφορετική διάρθρωση του πληθυσμού των περιοχών όσον αφορά τα κοινωνικά και οικονομικά τους χαρακτηριστικά. Μπορεί, βέβαια, να σχετίζονται και με τις τοπικές ιδιαιτερότητες της περιοχής που είτε θα την κάνουν δεκτική στη χρήση του διαδικτύου, είτε θα αποτελέσουν περιοριστικό παράγοντα (βλ. και παραπάνω).

Πάντως, η διαβίωση στα αστικά κέντρα (ή/και στα ημιαστικά) φαίνεται να σχετίζεται θετικά με τη χρήση του διαδικτύου. Όπως φαίνεται

Διάγραμμα 2
Χρήση του διαδικτύου ανά περιοχή και Περιφέρεια

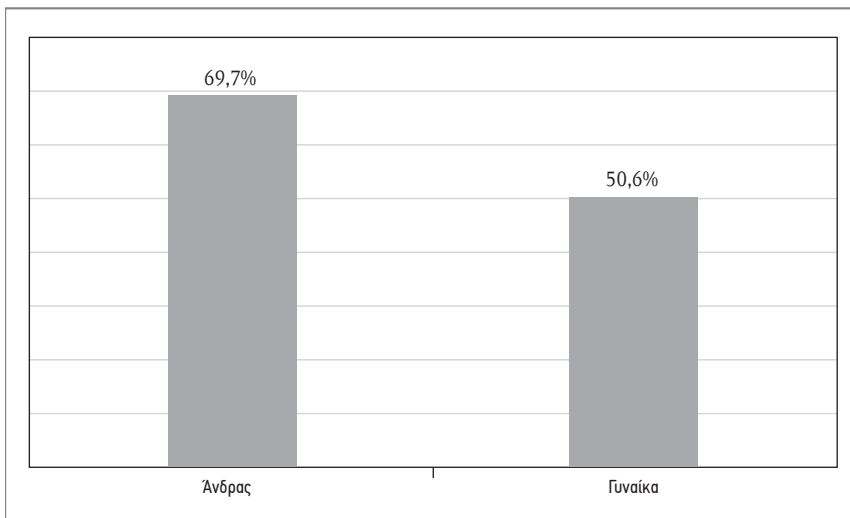

στο Διάγραμμα 2, η χρήση του διαδικτύου προσεγγίζει το 64% στην Αττική και την Κεντρική Μακεδονία, όπου βρίσκονται οι δύο μεγαλύτερες πόλεις της Ελλάδας, ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά εντοπίζονται στις πιο αγροτικές περιοχές, όπως η Ηπειρος, η Θεσσαλία, η Ανατολική Μακεδονία και η Θράκη και η Δυτική Ελλάδα. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι το υψηλότερο ποσοστό διείσδυσης του διαδικτύου εντοπίζεται στην Περιφέρεια του Νότιου Αιγαίου (68,8%). Ενδεχομένως, το γεγονός ότι η Περιφέρεια Νοτίου Αιγαίου περιλαμβάνει τις Κυκλάδες και τα Δωδεκάνησα, που αποτελούν δύο από τις πιο δημοφιλείς τουριστικές περιοχές της Ελλάδας με σημαντική οικονομική δραστηριότητα στον τομέα του τουρισμού, να εξηγεί την υψηλή διείσδυση του διαδικτύου.

2.2.4. Διαφορές φύλου

Ένα σημαντικό κενό 19 ποσοστιαίων μονάδων εντοπίζεται στη χρήση του διαδικτύου μεταξύ των δύο φύλων, καθώς οι άνδρες (69,7%) το χρησιμοποιούν περισσότερο από τις γυναίκες (50,6%), (βλ. Διάγραμμα 3). Κατά μέσο όρο, επίσης, οι άνδρες χρησιμοποιούν το διαδίκτυο περίπου δύο χρόνια περισσότερο από τις γυναίκες.

Διάγραμμα 3
Χρήση του διαδικτύου ανά φύλο

Έμφυλη ανισότητα στη χρήση του διαδικτύου παρατηρείται και στις υπόλοιπες χώρες του WIP, με τα υψηλότερα ποσοστά να ανήκουν στους άνδρες. Το μεγαλύτερο εν προκειμένω χάσμα υπέρ των ανδρών παρουσιάζεται στην Ιορδανία (17%), ακολουθεί η Αίγυπτος (13%), ο Λίβανος και το Κατάρ με 11%. Η χώρα με τη χαμηλότερη διαφορά είναι η Πολωνία (μία ποσοστιαία μονάδα μεταξύ ανδρών και γυναικών), ενώ ακολουθούν η Αυστραλία, η Κίνα και η Νέα Ζηλανδία, με διαφορά 4 ποσοστιαίες μονάδες ή και λιγότερο.

Για το χάσμα μεταξύ των φύλων, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η σχέση μεταξύ γυναικών και τεχνολογίας υπήρξε ανέκαθεν δύσκολη υπόθεση. Οι άντρες είναι εκείνοι που «ελέγχουν» την τεχνολογία, αν

θεωρήσει κανείς ότι οι γυναίκες είναι αποκλεισμένες από την κατανόηση της τεχνικής και των φυσικών αρχών με τις οποίες λειτουργούν οι μηχανές. Αυτή η κοινωνική δομή πηγάζει από ένα ευρύτερο σύστημα έμφυλων στερεοτύπων που ταυτίζουν τους άνδρες με τις θετικές επιστήμες και τις γυναίκες με τη φύση και τη μητρότητα.

Ακόμη και όταν τα κορίτσια χρησιμοποιούν τους υπολογιστές, η αλληλόδραση και η εμπειρία που αποκομίζουν είναι διαφορετική συγκριτικά με αυτή που αποκομίζουν τα αγόρια, η οποία συντείνει σε μια κυρίαρχη μορφή αλληλόδρασης. Ως αποτέλεσμα αυτής της μορφής κοινωνικοποίησης, οι γυναίκες μαθαίνουν από μικρά κορίτσια ότι η κυριαρχία των υπολογιστών ανήκει πρωταρχικά στο αρσενικό φύλο (Flemming, 2000, σελ. 408-409). Η νοοτροπία περί διαφοράς φύλου στην πρόσβαση αντικατοπτρίζεται και στην περίοδο μετά τα σχολικά χρόνια. Άλλωστε ακόμα και το περιεχόμενο των «computer games» και των διαδικτυακών σελίδων για παιδιά, είναι ανδρικό.⁹

2.2.5. Ηλικία

Στην Ελλάδα η χρήση του διαδικτύου φαίνεται να επηρεάζεται και από την ηλικία, με τα ποσοστά να μειώνονται στα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας (Διάγραμμα 4). Ενώ η χρήση προσεγγίζει το 100% στις ηλικιακές ομάδες κάτω των 35 ετών, στις μεγαλύτερες ηλικιακές ομάδες μειώνεται σταθερά φτάνοντας σε μόλις 3,8% για τα άτομα άνω των 75 ετών, τάση η οποία βρίσκεται σε αντιστοιχία και με τις υπόλοιπες χώρες που συμμετέχουν στο WIP.

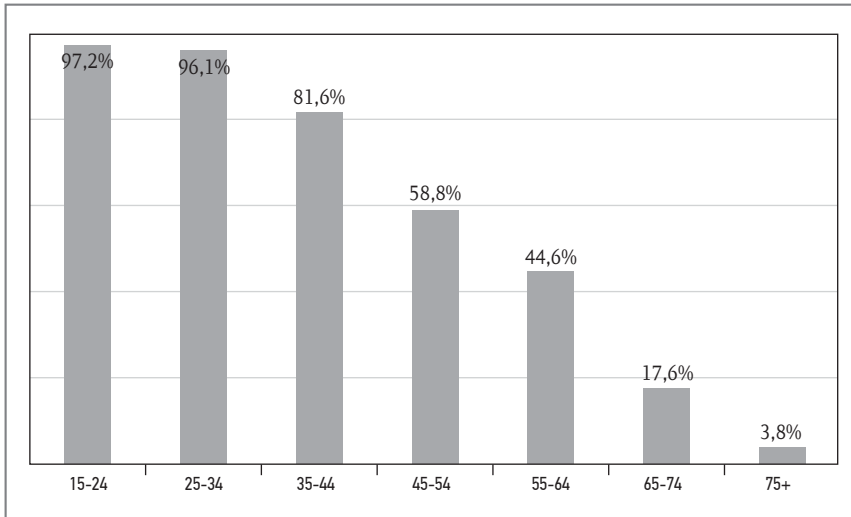
Αυτό εξηγείται αν υπολογίσει κανείς ότι οι ΤΠΕ αναπτύχθηκαν κυρίως τα τελευταία χρόνια. Ως εκ τούτου, οι ηλικιακά μεγαλύτερες ομάδες παρουσιάζουν έλλειψη των απαιτούμενων δεξιοτήτων και γνώσεων στη χρήση τους. Ας μην ξεχνάμε ότι ο γενικός πληθυσμός από 40 ετών και άνω δεν διδάχθηκε σε καμία βαθμίδα εκπαίδευσης τις ΤΠΕ. Το οποιοδήποτε πρόβλημα κατά τη χρήση του διαδικτύου μπορεί να τους απογοητεύσει, να τους αγχώσει ή και να τους αποδιοργανώσει.

Σύμφωνα με επιστημονικές έρευνες της εταιρίας Nielsen Norman Group στην Καλιφόρνια των ΗΠΑ, οι νεαρότεροι χρήστες εκτελούν γρηγορότερα και με μεγαλύτερη επιτυχία περισσότερες λειτουργίες στο

---

9. The Pew Internet Project Report. May - June 2004. "Internet: The Mainstreaming of Online Life".

Διάγραμμα 4
Χρήση του διαδικτύου ανά ηλικιακή ομάδα

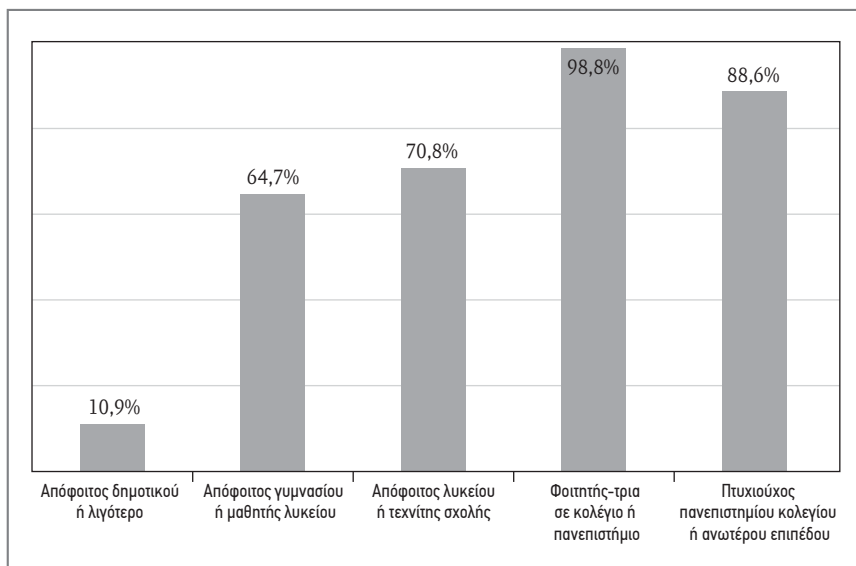

διαδίκτυο από τους ηλικιωμένους, λόγω μεγαλύτερης πείρας και εξοικείωσης με το διαδίκτυο και τον κόσμο των υπολογιστών γενικότερα. Μια αποτυχία ή ένα λάθος στον «μηχανικό κόσμο» των μεγαλύτερων ηλικιακά δεν έχει την αναστρεψιμότητα του «ψηφιακού κόσμου» των νέων. Είναι σαφές ότι οι χρήστες που αντιμετωπίζουν προβλήματα όρασης και κίνησης, λόγω ηλικίας, απολαμβάνουν σε μικρότερο βαθμό τη χρήση των ΤΠΕ και του διαδικτύου, με αποτέλεσμα να διευρύνεται το ψηφιακό χάσμα και να παρατηρούνται μεγάλες ανισότητες στην ανάπτυξη της γνώσης και στη χρήση on-line εφαρμογών.

2.2.6. Εκπαίδευση

Θετική συσχέτιση υπάρχει ανάμεσα στο μορφωτικό επίπεδο και τη χρήση του διαδικτύου. Όπως φαίνεται ξεκάθαρα στο Διάγραμμα 5, το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο φαίνεται να συνδέεται με μεγαλύτερη χρήση. Για τις υπόλοιπες χώρες που περιλαμβάνονται στη διεθνή έκθεση του WIP ισχύει το ίδιο, καθώς μεταξύ των ερωτηθέντων με πτυχίο κολεγίου ή υψηλότερο, το ποσοστό διείσδυσης του διαδικτύου είναι περισσότερο από 90%, με εξαίρεση την Κίνα (79%) και τα Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα (89%).

Διάγραμμα 5
Χρήση του διαδικτύου ανά επίπεδο εκπαίδευσης

Η εκπαίδευση είναι σε θέση να βελτιώσει τη γενική ικανότητα για αναλυτική σκέψη και «φιλτράρισμα» των πληροφοριών, πράγμα που συντελεί στην αντιμετώπιση της αθρόας «εισροής» τους κατά την ώρα της «online» ενασχόλησης αλλά και στην ενίσχυση της ευρύτερης γνώσης, της γλώσσας και των δεξιοτήτων (Norris, 2001, σελ. 81).

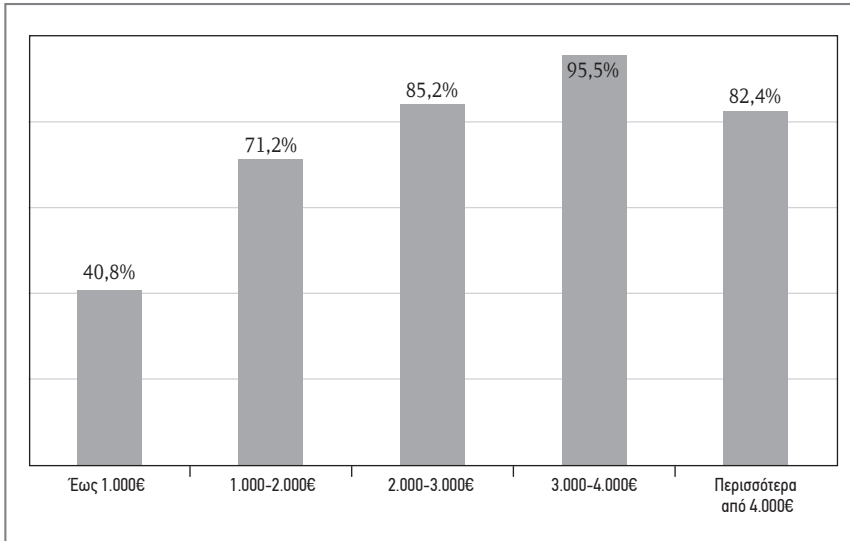
2.2.7. Εισόδημα

Αντίστοιχα, θετική σχέση εμφανίζεται ανάμεσα στη χρήση του διαδικτύου και το εισόδημα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 6. Στην Ελλάδα τα υψηλότερα εισοδήματα συνδέονται με υψηλότερα ποσοστά χρήσης του μέσου, φτάνοντας στο 95,5% για τα άτομα με εισόδημα μεταξύ 3.000€ και 4.000€. Στα άτομα με εισόδημα άνω των 4.000€ παρουσιάζεται μικρή μείωση, ωστόσο, αυτό μπορεί να εξηγείται από τον μικρό αριθμό των περιπτώσεων στη συγκεκριμένη εισοδηματική ομάδα.¹⁰

¹⁰. Ίσως και λόγω οριακής χρησιμότητας από ένα εισοδηματικό επίπεδο και πέρα (ΣτΕ).

Διάγραμμα 6
Χρήση του διαδικτύου ανά επίπεδο εισοδήματος

Σε όλες σχεδόν τις χώρες που περιλαμβάνονται στη διεθνή έκθεση του WIP παρατηρείται η ίδια διαφορά. Σημειώνεται σημαντικό χάσμα μεταξύ του 50% των ανώτερων εισοδημάτων σε σύγκριση με το 50% των χαμηλότερων εισοδημάτων. Οι μεγαλύτερες διαφορές στη χρήση του διαδικτύου με βάση το εισόδημα αναφέρθηκαν στην Ουρουγουάη (35 ποσοστιαίες μονάδες), το Ηνωμένο Βασίλειο (34 ποσοστιαίες μονάδες) και την Κίνα (31 ποσοστιαίες μονάδες). Το μικρότερο ποσοστό διαφοράς στη χρήση του διαδικτύου σημειώθηκε στο Κατάρ και τη Σουηδία (1 εκατοστιαία μονάδα). Σε τρεις χώρες, Ιταλία, Κατάρ και Ηνωμένα Αραβικά Εμιράτα, η χρήση ανάμεσα στην ομάδα με το χαμηλότερο εισόδημα ξεπέρασε αυτό της ανώτερης ομάδας εισοδήματος.

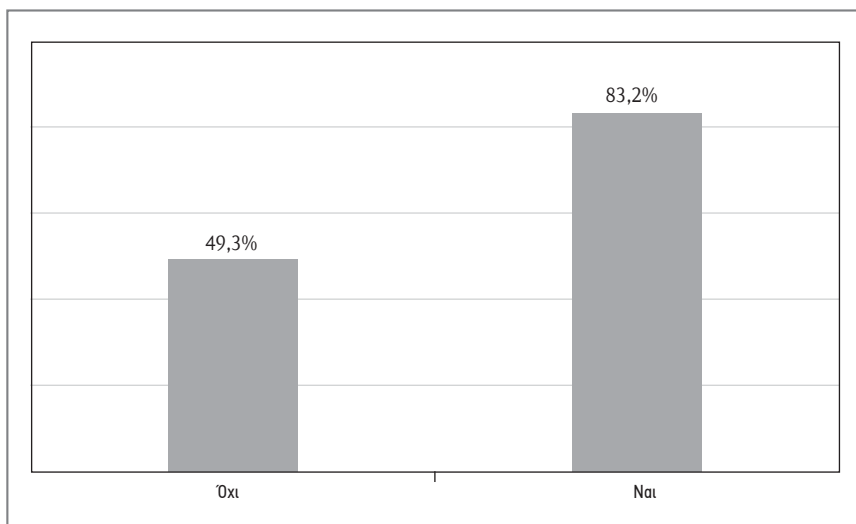
Οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα κράτη καταδεικνύουν ότι πολλοί παράγοντες σε κάθε χώρα μπορούν να παρακάμψουν τη διαφορά εισοδήματος ως προς την πρόσβαση, και κάτι τέτοιο είναι εφικτό να συμβεί μέσα από δημόσιες πρωτοβουλίες για την ευρυζωνικότητα καθώς και μέσα από τη διαμόρφωση ανταγωνιστικών αγορών που ρίχνουν τις τιμές του σχετικού εξοπλισμού (Wresch, 1996, σελ. 114).

Σύμφωνα με τον van Dijk (2006, σελ. 183-186), όσοι βρίσκονται σε θέση ισχύος λόγω εισοδήματος και υψηλών επιπέδων εκπαίδευσης είναι σε θέση να έχουν καλύτερη πρόσβαση και να χρησιμοποιούν τις ΤΠΕ με τέτοιο τρόπο ώστε να αυξάνουν τον πλούτο και τη δύναμη που διαθέτουν, εντείνοντας, έτσι, τις κοινωνικές ανισότητες. Οι πλουσιότεροι και πιο μορφωμένοι χρήστες έχουν την ευκαιρία να συμμετέχουν στην παγκόσμια κοινωνία της πληροφορίας με αποτέλεσμα να μπορούν να έχουν περισσότερες ευκαιρίες στην αγορά εργασίας, την εκπαίδευση και την πολιτική συμμετοχή.

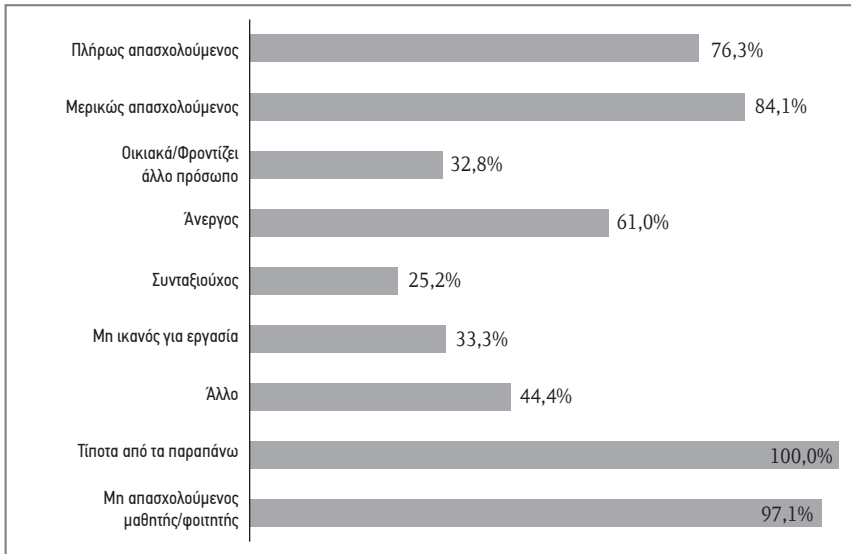
2.2.8. Απασχόληση και οικογενειακή σύνθεση

Σχετικά με τον παράγοντα εργασία, τα ελληνικά στοιχεία δείχνουν ότι η χρήση του διαδικτύου μεταξύ των μη εργαζόμενων μαθητών και φοιτητών είναι σχεδόν καθολική, ενώ και οι εργαζόμενοι τόσο πλήρους όσο και μερικής απασχόλησης εμφανίζουν υψηλά ποσοστά χρήσης του διαδικτύου (84,1% και 76,3% αντίστοιχα). Ενδιαφέρον παρουσιάζει το υψηλό ποσοστό χρήσης του διαδικτύου μεταξύ των ανέργων, το οποίο ανέρχεται σε 61%, ενώ τα χαμηλότερα ποσοστά εντοπίζο-

Διάγραμμα 7
Χρήση του διαδικτύου και ύπαρξη παιδιών
κάτω των 18 ετών στο νοικοκυριό

Διάγραμμα 8
Χρήση του διαδικτύου ανά επαγγελματική κατάσταση

νται μεταξύ των ατόμων που ασχολούνται με τα οικιακά (32,8%), των ατόμων που δεν είναι σε θέση να εργαστούν (33,3%) αλλά και των συνταξιούχων (25,2%).

Αξίζει να σημειωθεί ότι οι επαγγελματίες που ασκούν δουλειά γραφείου απολαμβάνοντας ικανοποιητικό μισθό έχουν μεγαλύτερη δυνατότητα να αποκτήσουν ευκολότερα υπολογιστή και σύνδεση στο διαδίκτυο. Αντιθέτως, οι χειρώνακτες, αν και χρησιμοποιούν τους υπολογιστές ως μέρος της διαδικασίας βιομηχανικής παραγωγής, είναι λιγότερο πιθανό να έχουν την εμπειρία της πρόσβασης στο διαδίκτυο στο χώρο εργασίας, άρα και να αποκτήσουν τις ικανότητες και την εμπειρία στη χρήση.¹¹

Σημαντική είναι και η παρουσία παιδιών κάτω των 18 ετών στο νοικοκυριό. Αυτή φαίνεται να επηρεάζει θετικά τη χρήση του διαδικτύου, καθώς παρουσιάζεται μία σημαντική διαφορά 34 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ των νοικοκυριών, όπου υπάρχουν παιδιά και εκείνων στα οποία δεν υπάρχουν (Διάγραμμα 7).

11. <http://www.pewinternet.org>

Τα στοιχεία της ελληνικής μέτρησης επιβεβαιώνουν τα χαρακτηριστικά του ψηφιακού χάσματος, όπου ως κύριος παράγοντας αποκλεισμού αναφέρεται η έλλειψη ψηφιακής εκπαίδευσης και αντίστοιχων δεξιοτήτων για τους μη χρήστες, ενώ για τους χρήστες συνυπολογίζονται παράγοντες όπως η ηλικία, το φύλο, η εργασία, το μορφωτικό επίπεδο και το εισόδημα (Διαγράμματα 6, 8).

3. Επίλογος: Μεταρρυθμίζοντας το ελληνικό ψηφιακό χάσμα

Το ψηφιακό χάσμα ανάμεσα στις ανεπτυγμένες και αναπτυσσόμενες χώρες διευρύνεται ολοένα και περισσότερο. Επιπλέον, τόσο στην Ευρώπη, όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο, η εξέλιξη του διαδικτύου έχει αφήσει πίσω της πολλά φτωχά νοικοκυριά, τους χειρώνακτες, τα άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, τα άτομα με ειδικές ικανότητες, τους ηλικιωμένους καθώς και τους κατοίκους απομακρυσμένων περιοχών. Ειδικά σχεδιασμένα προγράμματα με σκοπό την ανάπτυξη των ψηφιακών δεξιοτήτων και τη διασύνδεση των σχολείων μπορεί να βοηθήσουν στον περιορισμό του ψηφιακού χάσματος, εφόσον συνδυαστούν με περαιτέρω μείωση του κόστους της ψηφιακής τεχνολογίας, όπως επίσης και με πρωτοβουλίες ενσωματωμένες στις εθνικές πολιτικές στο πλαίσιο διεθνών συνεργασιών.

Για το σύνολο της ερευνητικής κοινότητας, το ζήτημα του «ψηφιακού χάσματος» που προκύπτει ως μια νέα μορφή κοινωνικής ανισότητας, όσον αφορά όχι μόνο στην πρόσβαση αλλά και στη χρήση των νέων τεχνολογιών, θα χρειαστεί να ερευνηθεί όχι μόνο από την τεχνολογική σκοπιά αλλά και ως κοινωνικό φαινόμενο. Όσο η τεχνολογία θα εξελίσσεται και η έλλειψη καλλιέργειας ψηφιακών δεξιοτήτων παραμένει, ένα ακόμη ψηφιακό χάσμα θα διαμορφώνεται αναφορικά με την ποιότητα χρήσης, που συχνά αναφέρεται και ως «δεύτερο ψηφιακό χάσμα» (the second digital divide) (Georgoroulou, 2011, σελ. 99).¹² Η ερευνητική πρόκληση δεν συνίσταται στην μεμονωμένη ανάπτυξη της τεχνολογικής και κοινωνικής πτυχής του ψηφιακού χάσματος, αλλά περισσότερο σε μια πολυδιάστατη προσέγγιση, που συνδυάζει τα κατάλληλα ερωτήματα αναφορικά με την πρόσβαση και την ουσιαστική

---

12. Ή και «divide after access» (Dobrinsky and Hargittai, 2006) (ΣτΕ).

χρήση, και το πώς αυτοί οι δύο παράγοντες αλληλεπιδρούν με τις θεσμικές, οικονομικές, πολιτιστικές και κοινωνικές συνθήκες.

Ειδικότερα για τη χώρα μας, η αντιμετώπιση του ψηφιακού χάσματος θα μπορούσε να αποτελέσει μια ουσιαστική «μεταρρύθμιση» με κοινωνικό και οικονομικό αντίκτυπο, η οποία, όμως, προϋποθέτει και την τεχνολογική αναβάθμιση τόσο του ιδιωτικού όσο και του δημοσίου τομέα. Το ψηφιακό άλμα μπορεί να επιτευχθεί μόνο βάσει ενός καλά οργανωμένου και σχεδιασμένου σχεδίου, με συγκεκριμένες και ρεαλιστικές δράσεις, σαφείς προτεραιότητες και προσδιορισμένο τρόπο μέτρησης του αποτελέσματος, προκειμένου να διασφαλιστεί ότι με τη χρήση των νέων τεχνολογιών όλοι οι πολίτες θα έχουν πρόσβαση στις ευκαιρίες, στη γνώση και στις νέες αγορές που ανοίγονται παράλληλα με την προάσπιση των δικαιωμάτων των πολιτών και της ελευθερίας της έκφρασης.

Η νέα οικονομία της γνώσης που οικοδομείται στην ψηφιακή εποχή για πολλούς αποτελεί εξαιρετική ευκαιρία επίλυσης των παραδοσιακών προβλημάτων της ελληνικής πραγματικότητας και εξερεύνησης νέων μοντέλων κοινωνικής πολιτικής, οικονομικής και επιχειρηματικής δράσης με πρωταρχικό στόχο την εξάλειψη του ψηφιακού χάσματος της χώρας, τόσο εντός των εθνικών ορίων, όσο και σε σύγκριση με τις υπόλοιπες χώρες του κόσμου, εντός και εκτός Ευρώπης. Κατά συνέπεια, η καλλιέργεια ψηφιακής κουλτούρας και η ανάπτυξη ψηφιακών δεξιοτήτων, ο σχεδιασμός και η υλοποίηση στρατηγικών διαμόρφωσης και αξιοποίησης του ψηφιακού τοπίου στη βάση του δημόσιου συμφέροντος με στόχο την κοινωνική συνοχή, αναδεικνύεται σε κεντρικό στόχο και στην περίπτωση της Ελλάδας.

Οι έρευνες σχετικά με τη χρήση και την πρόσβαση στο διαδίκτυο αποτελούν σίγουρα σημαντικό εργαλείο τόσο για τους μελετητές και τους φορείς χάραξης πολιτικής. Συμφωνούμε ότι η δημόσια πολιτική πρέπει να προσπαθήσει να δημιουργήσει μια κοινωνία στην οποία τα οφέλη των νέων ΤΠΕ διανέμονται εξίσου ως πηγή ευκαιριών και όχι ως ενίσχυση του προνομίου όσων έχουν πρόσβαση στο διαδίκτυο. Σήμερα, όμως, καθώς η τεχνολογία διεισδύει σε κάθε πτυχή της καθημερινότητας, η έμφαση μετατίθεται στο «τι κάνουν οι άνθρωποι και τι είναι ικανοί να κάνουν όταν είναι συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο».

Ο ρόλος των πολιτισμικών τάσεων απέναντι στην επιστήμη και στην τεχνολογία, η επίδραση των πολιτικών πρωτοβουλιών στη μόρ-

φωση και την εκπαίδευση, κεφάλαια διαθέσιμα ή μη για την υποδομή του διαδικτύου, κρατικές πρωτοβουλίες και παρεμβάσεις για τη διάδοση του διαδικτύου στα συνδεδεμένα σχολεία, σε κέντρα κοινοτήτων και σε επιχειρήσεις, η ευρύτερη οικονομική ανάπτυξη, η αξιοποίηση του ανθρώπινου κεφαλαίου αλλά και η διεύρυνση ή όχι της δημοκρατίας αποτελούν επιπλέον παράγοντες που επηρεάζουν το βαθμό του ψηφιακού χάσματος για τις χώρες. Τα προαναφερόμενα με περισσότερες πολιτικές ελευθερίες και άνεση έκφρασης θα ήταν σε θέση να εγκαταστήσουν ή να δημιουργήσουν τις προϋποθέσεις μιας πιο διευρυμένης πρόσβασης στις ψηφιακές τεχνολογίες (Norris, 2001, σελ. 58-67). Το πιο σημαντικό, ωστόσο, δεν είναι τόσο η διαθεσιμότητα υπολογιστών και σύνδεσης αλλά η ικανότητα των ανθρώπων να αξιοποιήσουν τις νέες τεχνολογίες προς όφελός τους και να τις ενσωματώσουν σε ουσιαστικές κοινωνικές πρακτικές (Warschauer, 2003, σελ. 153).

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσσον

- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών. (2016). *Το διαδίκτυο στην Ελλάδα 2015. Κύριος ερευνητής Ν. Δεμερτζής* (<http://ekke.gr/wp/?p=312>).
- Καμάρας, Δ. Ι. (2006). Η οικονομία της γνώσης. Ελληνική έκδοση του *Economist*, ένθετο στην εφημερίδα *Η Καθημερινή*.
- Κατάρας, Π. Κ. (1998). *Οι πληροφοριόπωχοι του «χωριού»*. Αθήνα: Strategic International SA.
- Λεάνδρος, Ν. (1995). *Διαδίκτυο*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Νεγροπόντης, Ν. (1995). *Ψηφιακός κόσμος*. Αθήνα: Καστανιώτης.
- Πόστιμαν, Ν. (1997). *Τεχνοπώλιο*. Αθήνα: Καστανιώτης.

Ξενόγλωσσον

- Castells, M. (1998). *The information age: Economy, society and culture. Vol. III: End of millennium*. London: Blackwell Publishers.
- Castells, M. (2001). *The Internet galaxy: Reflections on the Internet, business, and society*. Oxford: Oxford University Press.
- Communication Technology and Community Program (2001). *Metamorphosis Project Research. Internet connectedness and inequality; beyond the*

- divide*. University of Southern California: Annenberg School of Communication.
- Compaine, B. J. (2001). *The digital divide: Facing a crisis or creating a myth?*. The MIT Press.
- DiMaggio, P. and Hargittai, E. (2001). *From the “digital divide” to “digital inequality”: Studying Internet Use as Penetration Increases*. Working paper #15. Center for Arts and Cultural Policy Studies. Woodrow Wilson School. Princeton University (<https://www.princeton.edu/~artspol/workpap/WP15%20-%20DiMaggio%2BHargittai.pdf>)
- Dobransky, K. and Hargittai, E. (2006). The disability divide in internet access and use. *Information, Communication and Society*, 9 (3), pp. 313–334.
- vanDijk, J. (2006). *The network society. Social aspects of new media* (2nd ed). London: Sage.
- Fallis, D. (2003). *Social epistemology and the digital divide*. ACM International Conference Proceeding Series. Vol. 101 και *Selected papers from conference on Computers and philosophy*, 37, pp. 79 - 84.
- Flemming, D. (2000). *Formations: A 21st century media studies textbook*. Manchester: University Press.
- Georgopoulou, P. (2011). The digital divide profile of Greece: One step further. *The Greek Review of Social Research*, Special Issue, 136, pp. 97-110
- James, J. (2003). *Bridging the global digital divide*. England: Edward Elgar Publishing.
- Johnston, B. C. (1998). *Global news access: The impact of new communication technologies*. Connecticut: Praeger, 1998.
- Mossberger, K., Tolbert, J. C., Stansbury M. (2003). *Virtual inequality: Beyond the digital divide, American governance and public policy*. England: Georgetown University Press.
- Norris, P. (2001). *Digital divide*. Cambridge: Cambridge University Press.
- OECD. (2000). *Information technology outlook*. Paris: OECD.
- Rodriguez, F. and Wilson, E. (2000). *Are poor countries losing the information revolution?*. London: Sage Publications.
- Tapscott, D. (1998). *Growing up digital: The rise of the net generation*. London: McGrawHill.
- Warschauer, M. (2003). *Technology and Social inclusion: Rethinking the digital divide*. England: The MIT Press.
- Wresch, W. (1996). *Disconnected: Haves and have-nots in the information age*. England: Rutgers University Press.

